

Зоран ВЕЛКОВСКИ

ОБРАЗОВАНИЕ ЗА РАБОТА ИЛИ...?

Претпоставката дека формалното образование ќе обезбеди иницијална стручна подготовка, која ќе биде сосема функционална со динамиката на развојот на трудот, карактеристична за индустриското општество, предизвика пренагласување на *стручната квалификација* и *сценаристичката квалификација* во редовното школување, сè до степен на виштински култ кон специјализацијата. Всушност, раздробувањето на трудот имплицираше раздробување и во сферата на образованието, со што се наметна потребата од интензивна стручна подготовка на кадрите. Се сметаше дека специјалистичката професионална култура најдобро ќе одговори на барањата од сферата на трудот. Кај некои автори¹, пред сè кај автори од поранешните социјалистички земји, тесната специјализација беше сфатена во нејзината крајност, т.е. како *фахидиологија*, што, со оглед на карактерот на работата во определени дејности (медицината, војската, хемиската индустрија и сл.), претставуваше некоректно гледање на значењето на специјалистичката стручност и на можноста за нејзина апликација. Меѓутоа, глобално гледано, потенцирањето на потребата за формирање на кадри со тесен профил на професионална култура предизвика парадоксална ситуација. На пример, образованието што некој го стекнал за време на редовното школување, поради големиот временски интервал на невработеност, да не може да биде употребено во моментот на вработувањето поради неговата застареност или неможноста на системот да понуди доволно работни места за акумулација на новите работници. Исто така, знаењето што се стекнува во формалното образование, поради брзата динамика на застарување на научните знаења, како и темпото на научно-технолошкиот развој и исчезнувањето на низа занимања и професии, губи од својата оптималност при неговата апликација во сферата на трудот. На тој начин, образованието е во постојано задоцнување за сметка на динамиката која го следи развојот на трудот и, наместо да биде насочено кон иднината, тоа, по правило, се бави со сегашноста. Во таа смисла, се наметна потребата од изнаоѓање нови форми на дополнително професионално образование.

Преќвалификацијата, *доквалификацијата* и *реквалификацијата*, иманентни за образованието на возрасните, стапуваат на сцена. Меѓутоа, сега се поставуваат прашањата: Дали образовната политика,

¹ Šušvar, Stipe, Škola i tvornica, Školska Knjiga, Zagreb, 1977

фокусирана во формалното образование, треба да се креира според барањата на минатото, сегашноста или иднината? Како и зошто е потрошено времето за формално стручно образование на лицата кога нивната професионална афирмација е стекната по пат на преквалификација или доквалификација по завршувањето на нивното формално школување? Зошто долги години се усвојувани знаења кои брзо застаруваат? Зошто имаме проблеми на воспитен план со новите генерации? Зошто образованието сè повеќе се маргинализира во контекст на државниот ангажман? и сл. Агонијата на образовниот систем не претставува проблем само од локален карактер - напротив, тоа е прашање кое е иманентно на сите земји во светот. Напорите да се воспостави образовен модел кој најдобро ќе одговори на современите процеси во сферата на трудот е круцијално прашање на кое е тешко да се одговори.

По прашањето на образовниот модел, според кој се формира професионалната култура, во светот постојат поларизирани гледишта. Првото гледиште, или *моделот на интнзивна стручноста*, својата актуелност и апликација ја остваруваше во времето на развиениот индустријализам, и беше доминантен, пред сè, во развиените западни земји (особено во САД). Поради брзата промена на карактерот на постиндустријскиот труд, овој модел губи од својата актуелност и неговата примена во сегашни услови може да се покаже како крајно опасна, особено од аспект на зголемување на структурната и технолошката невработеност. Притоа мора да напоменеме дека негирањето на овој модел не значи и компромитирање на потребата од образување кадри со тесен профил на професионална култура. Една од карактеристиките на современиот труд е што воспоставува дејности кои имаат потреба од ваков профил на кадри. Тука мислиме на медицината, воената дејност, хемиската дејност и, пред сè, на микроелектрониката, како поле во кое најинтензивно се ситуира тесниот профил на професионалната култура. Креирањето на светот на кибер просторот (*cyber-space*) - иднината на светот, има потреба од вклучување на тесно специјализирани кадри. Во таа смисла, прашањето на специјализацијата не се однесува на тоа дали е потребна специјализација, туку каква специјализација.

Во последно време, земјите кои го преферираа тесниот профил на професионална култура сè понагласено се дистанцираат од ваквата определба. Мотивирани од современиот тренд на варијабилност и релативност на работното место (занимањето и професијата), како и од поразителните резултати од проучувањата на образовната подгот-

веност на младите², западните земји сè повеќе се свртуваат кон зголемување на бројот на општообразовни предмети во сферата на формалното образование.³ Од друга страна, паралелно со интервенциите во формалното образование, се вложуваат огромни напори во збогатувањето и развивањето и на системот на образованието на возрасните, со што се формира интегрален, флексибилен и динамичен образовен конструкт кој ефикасно ќе се носи со динамиката на современиот труд.

Во согласност со современите сфаќања дека трудот е тој кој ја определува квалификацијата т.е. оспособеноста на работникот а не, како што се мислеше досега, дека образованието ја формира квалификацијата на која ѝ одговара соодветно работно место во сферата на трудот, западните земји воспоставуваат доста флексибилен и динамичен образовен систем за млади и возрасни кој располага со богата морфологија на работа (од обучување на работното место или т.н. Job training, сè до докторски студии), со што се настојува не само да се амортизира притисокот на невработеноста, туку и да се излезе во пресрет на останатите непрофесионални образовни потреби на човекот. Во таа смисла, стопански развиените земји во светот, на планот на формирање на образовен систем во кој образованието на возрасните би имало третман на интегрална и функционално неделива целина во рамките на глобалниот образовен систем, се најблиску до остварување на ефикасен систем на образовна понуда кој би бил оптимален не само во поглед на решавањето на ургентните и моментални образовни потреби, туку би бил функционален и од аспект на антиципацијата на идните образовни потреби кои би произлегувале од секој сегмент на општествениот живот, вклучувајќи ги тука, пред сè, потребите кои произлегуваат од сферата на трудот.

² Ваквата појава е најизразена во САД. Во истражувањето на Конгресната Комисија на САД од 1996 година констатирано е дека според математичката подготвеност американските осмоодделеници просечно знаат помалку од нивните колеги во 41 земја во светот, додека во науката (science) тие стојат послабо од нивните врстници во „такви земји“ како што се Унгарија, Кореја, Јапонија, Чешка и Сингапур“. Според: Goals 2000: Educate America, Sec. 902: Findings, Educational Research, Development, Dissemination, and Improvement Act of 1994, U.S. Department of Education, 1994, P.L. 103-227.

³ На тестирањето на учениците од 4, 8 и 12 степен во САД, за проверка на компатибилноста на нивните знаења со поставените стандарди (National Education Goals Panel) изложени во дебатата во Palisades, N.Y.(1997) констатирано е дека: 3 од 4 ученици од 4 степен не ги задоволуваат стандардите за читање и пишување; дури 78% не ги задоволуваат стандардите по географија; 80% не ги задоволуваат стандардите по математика, додека 83% од учениците не ги задоволуваат стандардите по историја. Состојбата воопшто не е подобра и во повисоките степени на образование. Само за пример, повеќе од половината ученици имаат проблем да посочат макар и еден важен фактор кој придонел за започнување на Втората светска војна. Според: U.S. News & World Report, Inc. (1997) Internet, webmaster@usnews.com.

Со падот на социјализмот, земјите кои се залагаа за широк профил на професионална култура (вклучувајќи ги и земјите на поранешниот Советски Сојуз) почнуваат да се ослободуваат од ваквите гледишта. Меѓутоа, ова ослободување крие во себе една друга опасност - прифаќање на тесниот профил на специјалистичка стручност како своја определба, т.е. прифаќање на моделот кој развиените западни земји веќе го напуштаат, што од аспект на понатамошниот развој на овие земји може да предизвика низа несакани импликации во работно-развојната сфера. Може многу лесно да се случи овие земји да прераснат во „бесплатни“ обучувачки и работни центри кои ќе продуцираат работна сила и стока за потребите на мултинационалниот капитал.

Настојувањата образовниот систем да се функционализира во зависност од образовните потреби на трудот, како рефлексивна од трансформацијата врз техничко-технолошка основа, без оглед дали се објективизирани во тесно-професионалната (тесно-стручната, специјалистичката) поставеност на образованието во развиените земји, широкиот профил на професионална култура во земјите на поранешниот Источен блок, или концепцијата на насоченото образование во поранешна Југославија т.е. Македонија, без исклучок, или времето ги прегази или не ги дадоа очекуваните резултати. Од друга страна, искуството покажа дека традиционалната поставеност на образовните системи имплицира негова нагласена „тростност“ и проблематична адаптивност *vis a vis* динамиката на современите промени кои ја зафаќаат сферата на трудот. Веќе нагласивме дека токму поради ваквите состојби во образованието, тоа не само што не успеа успешно да се бори со нараснувачката „епидемија“ наречена невработеност, туку со сема спротивно, индиректно придонесуваше невработеноста да се зголемува. Во таквите констелации на нештата, некоректно е да се очекува копатибилност на образованието со трудот. Дотолку повеќе што образованието, по дефиниција и според природата на сопствената поставеност и организација, треба да ја антиципира иднината, што, со оглед на непредвидливите трансформации и „заstraшувачката“ динамика, иманентни за современиот труд, не дава основа за оптимизам дека ваквото образование, „заробено“ во рамките на сопствената петрифицираност на организационен, методички и дидактички план, може оптимално да оствари функционална поврзаност со трудот. Проблемот на сегашноста не треба да претставува основа за инцидентни промени во образованието туку основа за изготвување на стратегија на нејзиниот развој, ситуирана во иднината и во услови на антиципирани проблеми и состојби. Очигледно е дека најзначајна карактеристика, а

истовремено и фундамент на стратегијата на развојот на образование-то е *антиципацијата*. Како тоа да се постигне?

И покрај постоењето на определени индиции, илузорно е да се очекува дека некој ќе биде способен оптимално да ја предвиди состојбата во сите сфери на човековата манифестација, особено во работната сфера, во, со оглед на непредвидливоста и динамиката на промените, крајно неизвесната иднина, и врз основа на таквата антиципација да го постави системот на образование на младите и возрасните. Во таа смисла, се поставува прашањето: „Како треба да биде поставен образовниот систем за тој да може да одговори на потребите на утрешнината, без притоа да настанат определени негативни манифестации во неговото функционално делување, особено во процесите на адаптацијата и функционалноста на човекот во сферата на трудот?“

Очигледно е дека изборот на образовниот модел кој оптимално би одговарал на новонастанатите услови во сферата на трудот е доста сложено и осетливо прашање. Во таа смисла, се јавува друг образовен модел кој е насочен кон продукција на *флексибилен профил на професионална култура*, иманентен на поранешната македонска педагошко-андрагошка мисла. Според еден од најголемите андрагошки умови на 20 век, Б.Самоловчев⁴, овој профил на флексибилна професионална култура израснува на: 1) поширока општообразовна т.е. теориска основа, и 2) технолошко-работната основа. Ваквиот профил ги зема предвид како настанатите промени во работно-производната сфера така и промените надвор од неа, и врз таа основа ја метизира својата функција. Широката општообразовна и технолошка основа, во случајот претпоставува можност за адаптивност, трансферабилност и функционалност во услови на реквалификација и преквалификација на кадарот, што од аспект на политиката на вработување има големо значење. Значи, ваквиот профил подразбира слоевитост која ја чинат: широки и стабилни општообразовни знаења (вклучувајќи ги и општо-техничките); основните теориски знаења на структурата и занимањето, и; специјалистичките знаења, усогласени со соодветни ерголошки барања.⁵ На тој начин се остварува нагласена компатибилност и сукцесивност во образовното влијание на ниво на сите образовни степени (особено на ниво на основното и средното образование) и помеѓу образованието на младите и образованието на возрасните.

Исправноста на ваквото гледиште се огледа во ставот дека образовниот модел не смее да се сведе само на рамките на социјално

⁴ исто, 162

⁵ исто, 162

работното или професионалното оспособување, бидејќи тоа е *само една* компонента на севкупниот образовен развој на човекот. Аналогно на тоа и специјализацијата треба да се посматра само како еден од конститутивните елементи на современото образование, само како едно подрачје релевантно за сферата на трудот.⁶ Сметаме дека ваквото гледиште е најблиску до посакуваниот оптимален образовен модел кој би бил во функција не само на современите промени во сферата на трудот туку и на севкупниот живот на човекот. Преференцијата на овој модел нуди извонредни можности за поставување на образованието на младите и образованието на возрасните во еден нов и динамичен интеракциски однос, флексибилен по обемот на образовниот зафат, сукцесивен по однос на општообразовното и стручното надградување на личноста и богат по однос на морфологијата на образовната работа. Ваквата поставеност на образовниот систем, сфатен како единствено поле на воспитно-образовно влијание, како на образованието на младите така и на образованието на возрасните, би бил во голема мерка компатибилен со динамиката на општествено-економскиот, технолошкиот и културниот развој на земјата.

Вакви или слични гледишта се јавуваат и во некои други земји во светот, пред сè, во стопански развиените. Така на пример, во своите расправи, поттикнати од нараснувачкиот проблем на невработеноста меѓу младата генерација, владата на Австралија констатира дека постојниот систем на образование е неадекватен и не може да одговори на потребите на младите и на постиндустриската економија. Поради тоа таа изготви национална стратегија за спречување на оваа аномалија или тн. *Национална реформа во обукајта*.⁷ Овој аспект на реформската агенда е компрехенсивен и комплициран. Меѓу другото тој подразбира:

Реформа на курикулумот или добивање на тројна смеса во курикулумот точно меѓу:

- општите познавања (математика, јазици, хумани науки);
- вокационо релевантните познавања (знаења поврзани со работата, општи компетенции: планирање, решавање на проблеми, употреба на технологијата и анализирање на информациите), и
- вокационо специфичните знаења (специфична обука во врска со занимањето и индустријата) како и добивање на контекстот за учење меѓу теоретското (апстрактно) и искусственото (применето) учење.

⁶ исто, 164-165

⁷ Overseas Trends in Post Compulsory Education and Training, Australian Education Council Review Committee (AECRC, 1991A) Vol. 2, Appendix 1E, Canberra 1991; The Australian Vocational Certificate Training System. Employment and Skills Formation Council - ESFC (1992A), NBEET, Canberra 1992.

Од наведеното може да се воочи дека австралиските настојувања за реформа на образовниот систем во голема мерка се поклопуваат со суштината на изложениот флексибилен модел.

Без оглед што овие гледишта се однесуваат на средното образование, може да се каже дека тие претставуваат негација на традиционалното влијание на англо-саксонската диференцијација меѓу општото и вокационото образование.⁸ Основната детерминанта на ваквото сфаќање реформаторите ја наоѓаат во сигналите кои доаѓаат од сферата на трудот, поконкретно од работодавците. Имено, австралиските работодавци настојуваат учениците, како потенцијални и идни работници, во рамките на нивната образовна фаза, да бидат учени на *базични вештини кои се релевантни за работата, без илне да бидат професионално или индустриски специфични*. Според работодавците, традиционалната обука се фокусира премногу тесно на техничките вештини и не обезбедува флексибилни и адаптивни вештини кои одговараат на карактерот на денешната работа.⁹ Всушност, она што го бара индустријата, а системот на пост-принудното училиште не го обезбедува адекватно, е курикулум со „вокациона референца“.¹⁰

Слични ставови се содржани и во стратегијата на земјите членки на Европската заедница, инкорпорирани во тн. „Бела книга“ (1995) и „Зелена книга“ (1996). За разлика од австралискиот приод, кој акцентот го става на вокационата релевантност, експертите на Европската заедница го воведуваат терминот *работоидоајливост*. Работоподатливоста на луѓето ќе се оствари со реформа на системот на образованието и неговото фокусирање во изградувањето на една широка база на знаење кај учениците и со нивното оспособување да го сфатат значењето на работите.¹¹ Притоа, оваа нова поставеност на училиштето мора да комуницира и да се интегрира со општата концепција на доживотно образование¹² и да се поврзува со бизнис секторот, оства-

⁸ Терминот вокационо образование повеќе се однесува на тип на работа на некое дефинирано образовно ниво отколку за некое специфично работно место.

⁹ Australian Vocational Certificate Training System: A Pamphlet, Employment and Skills Formation Council - ESFC (1992B) NBEET, Canberra 1992, 10

¹⁰ исто, 10

¹¹ Истражувањата покажуваат дека земјите во кои општото образование е на највисоко ниво (како Германија, на пример) најмалку се погодени со невработеност. Според: Richard K. Vedder & Lowell E. Gallaway, *Out of work: Unemployment and Government in Twentieth Century America*, The Independent Institute, Ohio University, 1997, 7.1

¹² Со оглед на констатацијата дека 80% од европската трудова сила до 2000 година е веќе на пазарот на трудот разбирлива е ваквата заложба на ЕЗ за развивање на концептот на доживотното образование. Richard K. Vedder & Lowell E. Gallaway, *Out of work: Unemployment and Government in Twentieth Century America*, The Independent Institute, Ohio University, 1997, 7.1

рувајќи ја визијата за идното „Училиштите на Европа“.¹³ На тој начин знаењата од областа на техничката култура се имплементираат во рамките на општата култура и создаваат основа врз која понатаму ќе се остварува вокационата надградба објективизирана во постојаната образовна мобилност. И во овој случај имаме повторна заложба за интеграција на формалните и неформалните облици на образование и трудот т.е. заложби за надминување на јазот помеѓу педагошкиот и андрагошкиот пат.

Преферирањето на флексибилниот модел на професионална култура може да се препознае и во современите јапонски настојувања. По којзнае кој пат Јапонија му покажува на светот дека умее да се справи со секоја промена и успешно да се адаптира на новонастанатите услови. Благодарейќи на доследноста во почитувањето на „светото тројство“ - *училиштитето, домот и заедницата*, како основа врз која се темелат севкупните интервенции не само во сферата на образованието туку и воопшто во општеството, Јапонците успеале да создадат исклучиво флексибилен и динамичен образовен систем кој овозможува успешно поврзување на трудот и учењето. Ако кон ова се додадат познатите три култа на јапонскиот човек - *култиот кон работната, култиот кон фирмата и култиот кон учењето* - тогаш станува појасен успехот на оваа земја на планот на економијата и едукацијата.

Не компромитирајќи ги генералните принципи зацртани во документот *Идеали и задачи на доживојното образование*¹⁴, во кој образованието се сфаќа како индивидуален чин кој е во функција на зајакнување на самодовербата и подигнувањето и подобрувањето на сопствениот живот, современите настојувања за реформа на јапонскиот образовен систем покажуваат доследност во метизирањето на образовното влијание. Имено, во коментарите на министерот за образование на Јапонија *Takashi Kosugi* (24 јануари 1997 год.) се нагласува дека образовната реформа е еден од најважните предмети на јапонската политичка агенда и дека таа се презема со цел да се изгради општество кое му дозволува на секого да има сопствен сон или цел и која го поттикнува секого наполно да си ја искаже креативноста и предизвикувачкиот дух.¹⁵ Ваквата поставеност е во функција на задоволување на потребите детерминирани од промените во општествената

¹³ European commission, White Paper teaching and learning: Towards the learning society, European Council, Brussels, 1995, 163

¹⁴ The Ideals and the Tasks of Lifelong Education, A Summary of the Report by the Central Council for Education, National Institute for Educational Research of Japan, Tokyo 1982

¹⁵ Program for Educational Reform, Verbal Comments on the Program, Program Outline, Policy Planning and Coordination Division, Minister's Secretariat, Tokyo 1997, 1

средина, вклучувајќи го напредокот на науката и технологијата, поместувањето кон општество ориентирано кон информација, трендот за интернационализација и стареењето на општеството. Во таа смисла, задача на образованието треба да биде негување на чувството за *йравда, сочувствио, креативност и интернационалност* кај секого.¹⁶

Она што е битно во нашата расправа се настојувањата да се воведат комбинирани системи на пониско и повисоко средно училиште. Ваквото дизајнирање претставува рефлексивност на напорите за воведување нова структура на повеќекратни курсеви во формалниот образовен систем.¹⁷ Оваа поставеност овозможува зголемена динамика и можности секој да стекне соодветно образование, релевантно за неговиот понатамошен општествен и работен пласман. Истовремено, таквата поставеност овозможува брза адаптација на средното и високото училиште (курукулумите) на ургентните потреби од работната и социјалната сфера.

Навидум не постои голема разлика во поставеноста на образовниот систем во Јапонија со останатите развиени земји во светот. Меѓутоа, разликата станува поголема ако се знае дека новата реформа на јапонскиот образовен систем ги става училиштата во една сосема поинаква ситуација. Во согласност со многу пати докажаната темелност во анализирањето, планирањето и реализацијата, Јапонците ја развиваат идејата за формирање на *Интелигентно училиште* кое претставува обид за поставување на основата на доживотната образовна мобилност на јапонскиот човек и подготвеност да се одговори на современите промени, пред сè, на информатичката револуција. Организацијата и структурата на овие „интегрирани интелигентни образовни комплекси“ се состои од:

- образовна околина која им дава на учениците способности кои им се потребни за живот во 21 век (основни и пониски средни училишта);
- простор во кој учениците можат да уживаат во независно учење според нивна сопствена динамика;
- мали соби за поттикнување на енергетските активности на младите школски деца;
- полунадворешни простори (галерии и сл.) за употреба во разновидните образовни активности;
- обезбедување на база за учење во текот на целиот живот (граѓански палати и сл.);

¹⁶ исто, 2

¹⁷ исто, 3

- граѓанска палата со погодности кои вклучуваат: сала за многу цели, простории за обука, простории за конференции, простории за регионалните ресурси и простории за средби;
- јавен пристап до школските погодности како што се компјутерските простории, музичките простории, просториите за готвење, татами соба, креативни простории итн.;
- кино под отворено со круна бина, посматрачка кула - симбол на регионот и сл.;
- место за здобивање со најновото знаење и технологија и пристап до најновите информации (библиотека);
- соба за читање во вид на салон со катче за детско читање и катче за регионални ресурси;
- информациски центар поврзан со други погодности преку информациските мрежи;
- аудио-визуелен центар опремен со најнови аудио визуелни медиуми, и сл.¹⁸

Ваквата организација ја разбива петрифицираноста на училишната организација и таа се отвора кон локалната заедница. Формалниот едукативен пат се дополнува со неформалните облици на едукација т.е. едукацијата на младите и едукацијата на возрасните претставуваат две интегрални компоненти на глобалниот образовен систем. Сега училиштето нема улога да ги задоволува само потребите на младите туку и на возрасните и тоа се трансформира во составен функционален елемент на поширокиот образовен комплекс. Во овој случај, потребите на локалната заедница се примарни во детерминацијата на образовната понуда а бизнис круговите, родителите и политичките тела се манифестираат како значајни фактори во оваа нова поставеност. На тој начин се воведува децентрализација во планирањето, креирањето и дизајнирањето на училишната организација и функција. Всушност, реформата на образовниот систем на Јапонија својата примарна задача ја гледа во остварувањето на можности за единство на трудот, социјалниот живот и образованието, додека крајната цел е во обезбедување на услови за доживотно образование. Притоа, активно вклучување на бизнис круговите во планирањето и креирањето на образовната понуда овозможува учење комбинирано со работно искуство. Стручното волонтирање на учениците и во овој случај се јаву-

¹⁸ Recent Trends and Developments in Government Policies in Education, Science and Culture, The Report: „Making Educational Facilities More Intelligent“, Ministry of Education, Science and Culture, Tokyo 1990

ва како доминантен облик на објективизација.¹⁹ Ова се однесува како за средното така и за високото образование.

Од изнесеното е евидентно дека со реформата на јапонскиот образовен систем се настојува тежиштето на образовното влијание да се метизира во севкупноста на човековите потенцијали. Образованието за работа, во случајов, претставува само еден сегмент од глобалните настојувања и не е строго врзано за формалната училишна рамка. Всушност, тоа е поставено во интеракциски и компензационен однос со примарните цели објективизирани во: информатичкото образование, општественоста (социјабилноста) и моралот. Така, на пример, импресивно делуваат настојувањата за паралелно функционирање на курикулуми кои ги поттикнуваат учениците да развијат став на почитување на јапонската култура и традиција, и курикулуми кои ги подготвуваат учениците за општествени промени, меѓу другото и кои ги подготвуваат за светот на работата според обрасците на глобалните (планетарни) настојувања.²⁰

Во *Целиите 2000: Акџи за образование на Америка*²¹, содржани се настојувања на експертите од САД за подобрување на академското постигнување на учениците и нивното успешно поврзување со светот на работата. Овој *Акџи* претставува кулминација на 15 годишните истражувања и експериментирања за тоа како учениците учат и како предавањата во училищата може да се поврзат со работното место. Настојувањата во оваа сфера резултираа со заклучокот дека старата поделба меѓу умствени вештини и рачни вештини сè повеќе станува бесмислена.²² На тој начин се отвори можност за реформа на воспитно-образовниот систем со нагласено акцентирање на улогата на фундаменталните општо-образовни дисциплини особено на тн. „предизвикувачки предмети“ како: англискиот, математиката, науката, странските јазици, граѓанското управување, економијата, уметноста, историјата и географијата.²³

Доколку се анализираат ставовите изнесени во *Акџиот*, може да се констатира дека Американците се обидуваат да расчистат со поранешното строго техницистичко и инструменталистичко сфаќање на образованието. Така, на пример, во *Акџиот* се вели:

¹⁹ Program for Educational Reform, Verbal Comments on the Program, Program Outline, Policy Planning and Coordination Division, Minister's Secretariat, Tokyo 1997, 3

²⁰ исто, 4

²¹ Report to Congress, School-to-Work Opportunities Act (Section 405 of Public Law 103-329), Washington, May 1994

²² исто, 2

²³ Goals 2000: Educate America, Sec. 102: National Education Goals, U.S. Department of Education, 1994, P.L. 103-227

„Американцијите, а секако и сите млади луѓе, треба да знаат како да учат и експериментираат, да ги решаваат проблемите и да соработуваат, да откриваат модели и значења, да ги разбираат причините и последиците, да бидат информирани и да се адаптираат. Не можеме веќе да имаме неколку насоки кои водат само кон неколку десетинации. Ни требаат многу најшироките кои водат насекаде (заб. З.В.).

Америка мора да има високо ниво на академска и техничка обука: учениците кои се подготвуваат за колеџ не можат да учат само астринктни академски предмете. Тие треба да го гледаат знаењето како што е поа применето во стварниот свет. Учениците кои се подготвуваат за занимање мора да ги дојдат специфичните вештини за работа со академски вештини.

Нашите средни училишта мора да ги подготвуваат нашите млади за трие К: колеџ, кариера и граѓанство. Училишната зграда не може да биде изолирана од надворешниот свет или од иднината. Секое училиште мора да биде една разновидна лабораторија за учење - пазарно место на идеи и вештини - каде што учениците можат да добијат широко знаење и специфични способности и разбирање на својот на работата.²⁴

Очигледно е дека ваквите ставови придонесуваат за промена на сфаќањата за поставеноста на американскиот образовен систем. Видно е настојувањето за интеграција и подеднаков третман на општо-образовната и вокационата димензија на образованието. Меѓутоа, за разлика од австралискиот и европскиот концепт, каде што приматот во формалниот систем се дава на општото образование а стручното се анексира дифузно, фокусирајќи се во формалните и неформалните облици на оспособување, американскиот концепт срамежливо се обидува доминантното сфаќање *learning the use of tools* да го истисне од формалниот образовен систем т.е. да го трансформира во *learning the use of tools and brain*.

Ваквиот концепт е особено препознатлив во работата на воведеното училиште за работа (school-to-work).²⁵ Училиштето за работа започнува од 1994 година и прераснува во цел систем кој владите на

²⁴ Report to Congress, School-to-Work Opportunities Act (Section 405 of Public Law 103-329), Executive Summary, Washington, May 1994

²⁵ исто, I

некои држави во САД целосно го поддржуваат. Всушност, ова претставува обид образовната реформа да се поврзе со развојот на работната сила и економскиот развој, преку ангажирање на многу партнери во дизајнирањето и примената на еден компрехензивен, интегриран систем на образование и подготовка на работна сила кој ги рефлектира локалните потреби. Учеството и меѓусебната координација на социјалните партнери претставува клучен момент во функционирањето на училиштето за работа. Учењето е организирано на тој начин што активностите ги земаат предвид главните карактеристики на кариерата, што овозможува флексибилен контекст за учење поврзан со интересите на учениците и дозволува врски меѓу средните и пост-средните училишта и учење базирано на работата. Клучниот момент во функционирањето на училиштето за работа го чини интеграцијата на работодавците (кои нудат услови за реализација на системот) и образовните установи (кои нудат курикулуми кои го интегрираат академското со професионалното знаење).²⁶ Ваквата динамика е во потполна согласност со концептот за доживотно учење и видно ја разбива петрифицираноста на академското и институционализираното образование. И во овој случај, како и во случајот со јапонскиот концепт, формалниот педагошки пат претставува само еден сегмент од севкупниот мизансцен на доживотното образование.

Од претходно изнесеното може да се добие впечаток дека западните развиени земји се ослободиле од доминацијата на технолошкиот детерминизам во поставувањето на образовниот систем и во дефинирањето на содржините на образованието. Меѓутоа, таквиот впечаток е само делумно точен. Пред да се донесе каков и да е суд за овие тенденции мора да се погледне какви промени се случуваат во сферата на трудот т.е. да се анализираат барањата што работодавците ги поставуваат пред идните вработени. Од содржината на барањата се воочува значајна трансформација во поглед на карактерот и видот на способностите и знаењата кои моменталните училишни конзументи и идни „трагачи по вработување“ мора да ги поседуваат а кои работодавците ги преферираат. Во таа смисла, резултатите од некои истражувања најдобро ќе ни покажат дека технолошкиот детерминизам сè уште води главен збор во детерминацијата на содржината на образованието.

Истражувањето спроведено во САД (1991)²⁷ покажа дека техничките вештини доаѓаат дури на петто место во листата на очекува-

²⁶ исто, 3

²⁷ Види: Bertrand, O., *La planification des ressources humaines: méthodes, expériences, pratiques*, UNESCO/IIPE, Paris, 1992

њата на работодавците. Работодавците за сметка на техничките вештини повеќе ги преферираат:

- способностите да се раководи со изворите,
- односите со другите луѓе,
- проценката на информациите, и
- разбирањето на оперативните системи.

Резултатите добиени од истражувањето спроведено од страна на DEET за состојбата со потребните вештини во иднина во Австралија²⁸ покажуваат дека напредните мануфактури и услужните индустрии во постиндустриската економија бараат работници со општи компетенции, како:

- само-раководење,
- концептуални вештини,
- креативност во решавањето на проблемите,
- размислување,
- литерарни вештини,
- раководење со информациите,
- тимска работа и групно учење,
- вештини за комуникација, и
- вештини за препознавање на погрешната дијагноза и поправање.

Слични резултати се добиени и во истражувањето спроведено од истражувачки тим на Универзитетот во Мелбурн. Резултатите покажаа дека работодавците очекувале нивните регрути да поседуваат когнитивни способности како:

- писменост и комуникација,
- размислување и решавање проблеми,
- математички и научни познавања, но и способности како што се:
- донесување одлуки и водство,
- флексибилност и независност,
- претприемништво, и
- брилијантност во работата.²⁹

Искуствата покажуваат дека компаниите во развиените земји на светот сè повеќе им даваат приоритет на ставовите и однесувањето на

²⁸ Beare, H. & Millikan, R.H. *Skilling the Australian Community: Futures for Public Education*, Australian Teachers Federation and Commission for the Future, Melbourne, 1988, 2,7

²⁹ Beare, H. & Millikan, R.H. *Skilling the Australian Community: Futures for Public Education*, Australian Teachers Federation and Commission for the Future, Melbourne, 1988, 2,7

лицата кои ги вработуваат отколку на нивните технички капацитети. При ова, на преден план се ставаат: аналитичките способности и способностите за решавање на проблеми, адаптивбилноста, капацитетите за иновација и усното и пишаното изразување.³⁰ Ваквата определба претставува, пред сè, рефлексивна на трансформацијата на примарните работни вештини кои ги еманира новото работно место, кое има потреба од високостручна но притоа и адаптивбилна и креативна работна сила.³¹ Пример за ваква трансформација е даден во Таб. 1.³² И покрај тоа што се однесува на финансискиот сектор, овој пример може да се аплицира и во другите сектори.

Таб. 1

ТРАДИЦИОНАЛНИ ВЕШТИНИ	НОВИ ВЕШТИНИ
општи вештини	
1. стабилна активност во постојани организации	1. адаптивбилност на нови производи, технологии и методи на организација
2. директна работа со документи	2. апстрактна работа на екрани со употреба на кодови и симболи
3. способност да се примат и следат инструкции	3. самостојност и одговорност
4. индивидуализирана работа	4. работа во постојан контакт со муштери и колеги
5. ограничен хоризонт во време и простор	5. поширок хоризонт во време и простор
специфични вештини	
повисоко ниво	
1. персонал за општо управување	1. специјалисти (заедно со персоналот за општо управување)
2. менаџери на фирмата и персоналот	2. технички персонал од високо ниво
средно ниво	
1. специјализирана производна работа	1. сестраност во работата во продажбата и односот со купувачот
2. детално знаење за процедурите	2. широко знаење за фирмата, нејзините производи, пазарот и продуктите
субординирано ниво	
1. специјализирана работа на собирање и работа со операции	1. тенденција за елиминирање на информациите што ги собира работата преку автоматизација и реструктурирање

³⁰ Види: Raizen, S., Learning and Work: the research base. Working document for OECD seminar on linkages in vocational technical education and training, Phoenix, 1991

³¹ Wiem, Fred, Lifelong Learning: The Technological Imperative, Canadian Vocational Journal, Vol.26 No.4, Spr. 1991, 5-7

³² Табелата е преземена од: Bertrand, Oliver, Education and Work, International Commission on Education for The Twenty-first Century, UNESCO, Paris 1994, 8

Според изнесеното, се потврдува констатацијата дека не ослабнао влијанието на технолошкиот детерминизам во поставувањето на содржината на образованието и обуката туку се променила само неговата суштина. Ваквата појава е сосема разбирлива ако се знае дека современиот технолошки фактор инклинира кон доминација на интелектуалните способности за сметка на тесно стручните и мануелни вештини. Станува јасно дека разликата помеѓу светот на образованието и светот на работата е сè помалку видлива и сè повеќе нестабилна. Како што вели М. Картон:

*Традиционалната организација на знаењето преку дисциплини не преиспитува ништо друго туку одличен пример за тоа како образовните системи се уште го репродуцираат Тејлоровиот модел на труд и производство и истовремено вршат репродукција на социјалната и економска нееднаквост.*³³

Современата поставеност на трудот видно ја изменува оваа состојба. Очигледно е дека општото знаење станува исто толку важно колку и специфичните видови на знаење, дека поимот за индивидуалните и персоналните вештини станува исто толку важен како и квалификациите кои се добиваат и се проценуваат од институциите, и дека обуката повторно зазема свое место на приоритетната листа на стратешките акции.³⁴

* * *

Од претходно изнесеното јасно произлегува заклучокот дека е потребно менување на досегашниот „индустриски“ начин на размислување. Доколку образованието продолжи да се однесува херметизирано и да не ја следи трансформацијата во сферата на трудот и животот, може да се очекува негово понатамошно слабеење на планот на работната, индивидуалната и општествената функционалност. Од друга страна, мораме да се запрашаме дали образовниот систем, во принцип замислен и поставен да образува и подучува техники и вештини потребни за индустријата, е адаптиран да обучува за вработување во останатите сектори на стопанството како што е терцијалниот и кварталниот сектор, кои имаат потреба од поопшта форма на обука и специфични потреби.

Денес е очигледна тенденцијата за напуштање на традиционалните поларизирани сфаќања за општата и техничката култура. Деме-

³³ Carton, Michel and Tawil, Sobhi, Open file economic globalization and educational policies, PROSPECTS, (Paris, UNESCO:IBE), Vol. XXVII, no. 1, March 1997

³⁴ исто, 4

тизацијата на техничките знаења од светот на егзистенцијалните во светот на неегзистенцијалните човекови манифестации, од една страна, и деметизацијата на општообразовните знаења од светот на неегзистенцијалните во светот на егзистенцијалните човекови манифестации, од друга страна, предизвика појава на бришење на јазот помеѓу техничката и општата култура. Во таа смисла, денес можеме да зборуваме за еден нов тип на култура - *ојшшша култура која во себе вклучува тешничка референца*. Поради тоа, јасно е дека и сфаќањата за образованието и неговата функција треба да се изменат. Во овој случај образованието би се нашло пред еден огромен предизвик: од една страна да понуди решенија кои би имале за цел афирмација на универзалните вредности како што се солидарноста, мирот, толеранцијата, љубовта и сл., додека од друга страна треба да понуди решенија кои би ги задоволиле ургентните и конкретни индивидуални, општествени и, пред сè, работни потреби. Меѓутоа, мораме да се запрашаме дали природата на вештините кои се бараат во модерната економија не се однесуваат исто, ако не и повеќе, на основното отколку на вокационото образование. Колку ќе биде способен образовниот систем да се адаптира на потребите за формирање на *адајшшбилноста, креативноста и тешмскиот дух* (приоритетни квалитети во најуспешните работни дејности) во толкава мера ќе зависи и крајниот резултат од образованието и обуката. Ова претпоставува креирање на диференциран пристап во сферата на обуката, објективизиран со симултано зајакнување на основното и средношколското образование, од една страна, и поттикнување на партиципацијата на претпријатијата во обуката и формацијата на вештините, од друга страна.³⁵ Учеството на стопанските субјекти во креирањето на образовната понуда е повеќе од неопходно во остварувањето на компатибилноста помеѓу образовниот продукт и барањата на работното место. Од ваквата поставеност би можело да се очекуваат определени резултати само до колку се спроведе и процесот на децентрализација во сферата на образованието. Повеќе од јасно е дека само децентрализиран образовен систем би можел да овозможи динамика која би била во согласност со динамиката и амбиентот на светската глобализација (пред сè економската).

Клучни зборови: *иницијална сиручна подготвока, професионална култура, преквалификација, доквалификација реквалификација, интешивна сиручност, образовни потреби, флексибилен профил, базични вештини, доживојно образование.*

³⁵ исто, 4

SUMMARY

Zoran VELKOVSKI

EDUCATION FOR A JOB, OR...

The development of science and technics, dynamical changes of technical and technological base of labor, increased unemployment and economic as well as cultural globalization, are initiating the need of a change of the old architecture of education. What kind of educational system is needed and what educational model it should produce to meet the contemporary requirement? Whether the education should be focused exclusively on requirements resulting from the sphere of labour, or the rest of the spheres of human manifestation should be its goal as well. These are the questions to which this paper attempts to give answers. If contemporary tendencies present mostly in the developed countries should be taken into consideration, one can assume that the problems they confront in re-designing of their educational systems have universal character. The same changes arise in less developed countries as well, where, due to the development which is slowed down, and in some cases due to the political transformational processes as well, the problem should be seen in accordance with the specific characteristics of each country particularly. However, all the surveys done so far, regardless of the specifications of the country, are leading towards a general conclusion: the educational system has to be re-designed so that it can be free from the domination of industrial and technological determination of educational output and can turn to the other spheres of human manifestation (individual, family and social life).